

Az államvákuum és a hibridizáció megvalósulása Szíriában

State Vacuum and Hybridisation in Syria

Szalai Máté

Összefoglaló: A tanulmány célja az államvákuum és a hibridizáció jelenségének és megvalósulásának vizsgálata Szíria esetében. Az „arab tavasz” 2011-es és 2019-es hullámát követően számos közel-keleti országban az állam nem bukott meg teljesen, de a kormányzóképesége funkcionálisan és területileg is visszaszorult. Ebben a helyzetben az állami szervezetek nem állami csoportokra támaszkodtak, és átadták nekik a feladataik egy részét. A szíriai esettanulmány fő következtetései szerint a két vizsgált jelenség szervesen illeszkedik a közel-keleti arab államfejlődés folyamatába, kialakulásuk a fegyveres konfliktusok előtt megkezdődött, éppen ezért a háború lezárulása után sem szűnik meg automatikusan. A gyakorlatban a hibridizáció nem átgondolt stratégia, hanem spontán lépéseknek és az akut szükségletekre adott reakciók sorozatának tekinthető, így a hagyományos államiség visszaállítására kevés esély mutatkozik.

Kulcsszavak: államvákuum, hibridizáció, Szíria, Közel-Kelet, „arab tavasz”

Abstract: *The aim of the study is to analyse the phenomenon of state vacuum and hybridisation and its practical manifestation in the case of Syria. As a result of the two waves of the Arab Spring in 2011 and 2019, state structures in several Middle Eastern countries did not fail completely but lost their governability both functionally and territorially to some extent. In this situation, states relied on non-state actors and transferred some of their functions to them. One of the main conclusions of the Syrian case study is that both state vacuum and hybridisation is an inherently part of the process of the evolution of Arab Middle Eastern states, their emergence precedes the eruption of armed conflicts, which is why they will not cease to exist automatically after conflict settlement. In practice, hybridisation is not a thought-out strategy but a series of spontaneous steps and reactions to urgent needs, thus the chances of complete restoration of traditional statehood are bleak.*

Keywords: *state vacuum, hybridisation, Syria, Middle East, Arab Spring*

Bevezetés

A közel-keleti kutatások számára jelentős kihívást jelent az „arab tavasz” 2011-es és 2019-es hulláma által érintett arab politikai rendszerek fejlődésének a vizsgálata. Az előre nem jelzett események kapcsán nehéz megállapítani, hogy mely változások lesznek hosszú távon meghatározóak, és melyek rövid életűek. Éppen ezért a közel-keleti államok evolúciójának a vizsgálatára általánosan elfogadott narratíva még nem jött létre, ugyanakkor a szakirodalomban élénk viták folynak az egyes rendszerek fenntartóhatóságával és jövőjével kapcsolatban.

E kontextusban jelent meg a szakirodalomban az államvákuum fogalma, amely elsősorban az olyan fegyveres konfliktusokkal való szembenézésre kényszerülő államok helyzetét kívánta leírni, mint Szíria, Jemen vagy Líbia. A kifejezés a vesztfáliai és a bukott államiság közötti skálát meghaladva igyekszik azt az állapotot megragadni, amelyben a formális intézmények még valamilyen mértékben működnek, de nem képesek területileg és funkcionálisan lefedni a korábbi tevékenységüket. Ebben a helyzetben az állam különböző nem állami szereplőkre is rászorulhat, amelyek elvégzik helyette a hagyományos állami feladatok egy részét (ezt nevezhetjük hibridizációnak). A jelenség azonosítása fontos előrelépés volt a szakirodalomban, ugyanakkor a gyakorlati megvalósulásának a vizsgálata még szisztematikusan várat magára. Az említett országok esetében a kutatás komoly módszertani akadályokba ütközik, elsősorban a hiteles információhoz való hozzáférés és a terepmunka kihívásai miatt.

A jelen tanulmány célja az államvákuum és a hibridizáció jelenségének a vizsgálata Szíria esetében. Az írás két részre tagolódik, amelyek más-más kutatási kérdésre igyekeznek választ találni. Az első fejezetben azt vizsgálom meg, hogy a két fogalom hogyan illeszkedik a közel-keleti államfejlődés folyamatába. A második rész a szíriai esettanulmányt tartalmazza, a célja pedig annak az elemzése, hogy a gyakorlatban hogyan valósul meg az államvákuum és a hibridizáció, milyen következtetéseket tudunk levonni a szíriai esetből az államvákuum elméletére, illetve mennyire lesz fenntartható az állapot a polgárháború esetleges lezárulása után. A dolgozatnak nem célja a fogalom továbbfejlesztése, a rivális értelmezések értékelése, sem a szíriai fegyveres konfliktus dinamikájának a vizsgálata.

Államvákuum, heterarchia és hibridizáció

Az államvákuum fogalma Florence Gaub nevéhez fűződik, és arra a jelenségre utal, amelyben az állami hatalom visszaszorul, de nem omlik össze teljesen. A formális intézmények bizonyos szolgáltatások nyújtására és funkciók ellátására továbbra is képesek maradnak, de földrajzi vagy politikai területi értelemben csak korlátozottan, ezért különböző nem állami szereplőkkel működnek együtt (Gaub, 2017). Gaub Jennifer Milliken és Keith Krause tanulmányát használta fel, amely szerint az erős–gyenge dichotómia a 21. században már nem nyújt elégséges keretet az állam szerepének a leírásához, hiszen az intézményrendszer erősségét három dimenzióban (a biztonság és a képviselet garانتálása, valamint a jólét megteremtése terén) külön-külön kell vizsgálni. Attól még, hogy egy állam hatékony az egyikben, még alulteljesíthet egy másikban (Milliken és Krause, 2002).

Az ideáltipikus állam megvalósulásának a hiányával jellemezhető állapot leírására a kutatók más fogalmakat is használtak (lásd: Rotberg, 2003; Kamrava, 2016), amelyek jellemzően az államhatalom és a legitimitás gyengeségének a különböző mértékeire

utalnak. Ha a skála egyik pontjára a modern, jól működő államot helyezzük, akkor annak másik végpontja a bukott állam (*failed state*). Ez arra a szélsőséges, inkább csak elméleti koncepcióra utal, amikor már a központi szervek teljesen képtelenek ellátni a feladatukat – ez azonban a gyakorlatban ritkán fordul elő (Gaub, 2017, 55. o.). Más kifejezések – pl. a bukó állam (*failing state*), a törékeny állam (*fragile state*) vagy a gyenge állam (*weak state*) – mind e skálára helyezhetők fel. Az államvákuum kifejezés két okból nem illeszthető e fogalmak közé: egyrészt az nemcsak az államhatalom erősségbeli változására, hanem a kormányzás egy sajátos módjára is utal, amelyben állami és nem állami szereplők egyszerre jelen vannak. Másrészt pedig az összes említett kifejezés az államiság ideális megvalósulásától való eltérést jelöli, így nem csupán leíró, de normatív jelentéstartalommal is bírnak, amelyeket az államvákuum kifejezéssel el tudunk kerülni.

Az államvákuumhoz kapcsolódóan sokféle kifejezéssel találkozhatunk a mai közel-keleti politikai rendszerekkel foglalkozó kutatásokban, amelyek hasonló jelenségekre utalnak. Abel Polese és Ruth Hanau Santini (2018, 383–384. o.) a heterarchia kifejezést használta egyes közel-keleti államok belső rendjének a leírására. Megfogalmazásuk szerint a fogalom olyan „politikai rendekre utal, amelyek se nem anarchikusak, se nem hierarchikusak”. Három fő jellemzőjük: az állami és más kényszerítő intézmények és aktorok egymással átfedésben lévő, de nem pontosan lehatárolt működése; az erőszakhasználat „oligopol” jellege (szemben a weberi ideáltipikus állam monopolitásával); valamint a különböző hierarchiáknak az együttes megléte ugyanabban a politikai rendszerben. A fogalom leírása könnyen összeköthető a törzsi rendszerekre jellemző kollektív önszegély mechanizmusával (Salzman, 2016, 207–208. o.), amelyben az egyes közösségek egymással párhuzamosan és átfedésben folytatnak önálló „biztonságpolitikát”.

A hibridizáció is szorosan kapcsolódik az államvákuum fogalmához. A fentiekől eltérően ezt a kifejezést elsősorban a biztonsági szektorra használják (e tanulmányban azonban bővebb értelemben fogom alkalmazni). Yezid Sayigh leírása szerint a hibridizáció az a folyamat, amelynek következtében a reguláris, állami fegyveres erők és a fegyveres nem állami szereplők egymással versengve, ugyanakkor együttműködve vannak jelen egy adott ország területén, „beágyazódva a köztük lévő konfliktus és a támogatóik közötti geopolitikai rivalizáció kontextusába” Sayigh (2018). Szerinte a jelenség nem új, hiszen a 20. században is megfigyelhető volt a térségben bizonyos mértékű hibridizáció, az azonban jellemzően a területi állam által vezérelt módon történt, a költségek csökkentése vagy az eltérő identitásokból adódó társadalmi feszültségek kezelése érdekében. A 21. században azonban a hibridizáció az „arab tavaszt” követő destabilizáció keretében egyre inkább alulról felfelé építkező, a korábbinál spontánabb jelenséggé vált. Ennek hatására a törésvonal nem az állami és a nem állami szereplők, hanem az általuk létrehozott koalíciók között található.

Az államvákuum értelmezése a közel-keleti politikai rendszerek keretében

Az állami intézményrendszernek a nyugati ideáltípustól eltérő megvalósulása nem új jelenség a térségben. A területiségen alapuló vesztfáliai modell alapvetően idegen a régió politikai fejlődésétől, amelyben elsősorban a tagok közötti szolidaritáson (az ún. *aszabijján*) alapuló törzsek, majd pedig a többnemzetiségű, patrimonális szervezetségre épülő birodalmak játszottak meghatározó szerepet (N. Rózsa, 2018). A modern állam csak a 19–20. században, e hagyományokra épülve jelent meg az alapvetően kikényszerített modernizáció folyamata révén.¹ Az így létrejött sajátos struktúra legfőbb jellemzői: a határoknak és magának az államiságnak a mesterséges jellege, az állam keletkezése az európai nagyhatalmak és a helyi elitcsoportok közötti megállapodások következménye, a tágabb értelemben vett lakosság kizárása, az állami intézményrendszer változó erőssége, valamint a nem állami szereplők kiemelt jelentősége (Anderson, 1987, 6–7. o.; Halliday, 2009, 6–10. o.). E folyamatok következtében az államok szerkezetileg fragmentáltak, nem váltak monolit egységgé (Hinnebusch, 2014, 1–2. o.), a politika dinamikáját pedig a hatalmon lévő elitek és az állam „összeolvadásából” létrejövő rezsim és annak túlélési törekvése határozza meg (Brichs és Lampridi-Kemou, 2013).

Mindebből következik, hogy a közel-keleti politikai rendszerekben az államnak a klaszszikus funkciók ellátására való képessége sosem volt magától értetődő vagy állandó. Raymond Hinnebusch (2014, 22. o.) szerint az államépítés folyamata egy haranggörbéhez hasonlítható: a függetlenségtől az 1980-as évekig erősödött, majd azóta (elsősorban gazdasági okokból adódóan) a nemzeti intézményrendszerek tendenciózan gyengülnek. Természetesen maga a folyamat országonként eltérő, az állami intézményrendszer erősségét pedig nehéz mérni: számos esetben kvantitatív értelemben sokat fejlődött és nőtt egy-egy államszervezet, de a tényleges intézményi kompetenciája nem változott, vagy még csökkent is (Ayubi, 1996, 3. o.).

A közel-keleti és észak-afrikai arab államok fejlődését 2011-ig bezárólag általánosságban három szakaszra tudjuk bontani (Kamrava, 2005, 287–291. o.).² Az elsőt az Oszmán Birodalom felbomlása és a nyugati hatalmak által dominált intézményépítést követően kialakult *posztkolonialista* állami szervezetek jelentették. A második az 1950–60-as években (pl. Egyiptomban 1952-ben, Tunéziában 1956-ban, Irakban 1958-ban) lezajlott, jellemzően a helyi katonai elit által végrehajtott puccsokkal kezdődött. Az így létrejött politikai rendszerekben a pánarabizmus ideológiáján és a

1 Ez magában foglalta az Oszmán Birodalom felülről szervezett reformjait és a birodalom felbomlását követően a mandátumhatalmak és a gyarmatosítók törekvéseit egyaránt.

2 Az itt szereplő felosztáshoz két korlátozás fontos figyelembe venni. Egyrészt a leírt folyamat nem egységesen zajlott le mindenhol, számos esetben az államok megőrizték a posztkolonialista berendezkedésüket, s ezzel a mai napig elkerülték forradalmak kirobbanását. Tipikusan ilyen államok a közel-keleti monarchiák. Másrészt a három szakaszon belül az események nem szükségszerűen a megadott sorrendben követik egymást.

lakosság folyamatos mozgósításán alapuló, forradalmi kormányzás jött létre, amely révén hatalmas, az élet minden területét szabályozni kívánó, de változó erősségű bürokráciákat építettek ki. Ezek az ún. *inkluzív államok* a hetvenes-nyolcvanas években a különböző politikai-társadalmi kihívások (katonai sikertelenség, gazdasági versenyképtelenség, legitimációs válság stb.) következtében, jellemzően belső puccsok vagy hatalomátvételek révén, ún. *exkluzív államokká* alakultak át. Az új vezetők felismerték, hogy a folyamatos mozgósítás és a pánarab ideológia nem teremt stabil belső rendet a rezsim túlélésének a biztosításához, ezért a katonai vezetést (legalábbis látszólag) háttérbe szorító, a forradalmi retorikát a lakosság depolitizálására cserélő stratégiát választottak.

Az „arab tavasz” eseményei jellemzően az olyan államokban (például Egyiptomban, Szíriában vagy Tunéziában) vezettek a rezsim és a fennálló politikai rendszer destabilizációjához, amelyek átmentek a leírt folyamaton.³ Ebben a kontextusban az államvákuum kialakulása gyakorlatilag az államfejlődés negyedik szakaszának tekinthető. A 2011 utáni állam szerepével foglalkozó szakirodalom első látásra egymásnak ellentmondó jellemzőket fogalmazott meg az ilyen rendszerekkel kapcsolatban (Boserup és Colombo, 2017; Cammack, Dunne, Hamzawy, Lynch, Muasher, Sayigh és Yahya, 2017). Egyrészt a helyi és a regionális szinten is látható instabilitás aláásta számos állam intézményrendszerének a mozgásterét és hatékonyságát. Ahogy Perry Cammack és társai (2017, 5. o.) fogalmaztak, az „arab tavasz” utáni kor meghatározó politikai jellegzetessége a „*kormányzás válsága*” volt. Ez a folyamat vertikális és horizontális jelentésben egyszerre értelmezhető: a kormány több területen is veszített a potenciáljából – például a biztonság garantálása terén –, ugyanakkor több országban területileg is visszaszorult, s ennek következtében drasztikusan megnőtt a nem állami szereplők jelentősége (Durac, 2015).

Másrészt azonban, különösen 2013 óta, új autoriter tendenciákat is láthatunk azokban az országokban, amelyek 2011 után kénytelenek voltak rezsimellenes megmozdulásokkal szembenézni. E tekintélyuralmi rendszerek a hagyományos jellemzőkön túl (amelyek magukban foglalják az információhoz való hozzáférés korlátozását, az állampolgárság mellett egyéb identitáscsoportok kialakítását és a köztük lévő dinamika kihasználását, a politikai elnyomást, illetve az egyes társadalmi csoportokkal való kivételezést [lásd: Anderson, 2014, 48–50. o.]) kiterjed a politika militarizálására is (Boserup és Colombo, 2017, 10–12. o.). Egyiptomban például az új Szízi-rendszer a Hoszni Mubárak idejében tapasztaltnál is szorosabban igyekszik megfigyelni a társadalmat, és erőszakosan lép fel a Muszlim Testvériség támogatóival szemben. Bahreinben a szunnita kormányzat a korábbinál nagyobb mértékben biztonságiasította a síita ellenzéki mozgalmakat.

3 Ez alól leginkább az inkluzív Líbia és a posztkolonialista Bahrein jelent kivételt.

A két folyamat (vagyis az állami fragmentáció és az új autoriter tendenciák) a lát-szólagos ellentmondásosságuk ellenére igazából egymáshoz kapcsolódó és egymást újratermelő jellemzők, ahogy arra Joshua Stacher (2015) tranzitológiai szempontból rávilágított. Véleménye szerint a 2011 óta megfigyelhető társadalmi felkelés és az arra adott reakciók megosztották a kormányzati apparátust, az állam pedig gyakorlatilag önmagán belül kialakult érdekcsoportokká esett szét. Ezek a saját érdekeiket és túlélésüket szem előtt tartva egymással és a társadalommal szemben is (a korábbiaktól eltérően) nyílt erőszakot alkalmaztak. A központi kormányzat számára az új helyzetben a szakirodalomban megjelenített dilemma – a restauráció vagy a rendszerváltásba való beleegyezés – így gyakorlatilag nem érvényesült, hiszen az előbbihez már nem álltak rendelkezésre az egységes állami erőforrások, az utóbbi pedig kétségessé tette volna a saját túlélésüket. Ebben a helyzetben egy harmadik lehetőség maradt: a hatalom fegyveres úton történő biztosítása, a rezsím újraformálása, valamint az állam és a társadalom közti viszony keretének az újrarajzolása. Ez a fellépés viszont a gyakorlatban autoriter módszerek felhasználásával, alapvetően kényszerítéssel és fegyveres erő alkalmazásával történt.

A hibrid szereplők jelentősége az államvákuumban

Az államvákuum jelensége, valamint a politika militarizálódása és az autoriter jellegének az erősödése a fentiek fényében egymáshoz szorosan kapcsolódnak. Az így kialakuló politikai rendszerek ugyanakkor önmagukban nem stabilak, hiszen folyamatos belső politikai, katonai és legitimációs kihívásokkal szembesülnek. Ezért a kormányzatok rászorulnak más, nem állami szereplők segítségére, amelyek valamilyen, a túléléshez szükséges politikai, biztonsági vagy gazdasági erőforrást nyújtanak számukra.

Az állam és bizonyos nem állami szereplők együttműködésének a jelensége nem új sem a Közel-Keleten, sem a világ más régióiban. Az ilyen jellegű szervezetek létjogosultságát rendszerint a társadalmi elvárások és az állam által nyújtott szolgáltatások közötti különbség teremti meg (Wiktorovitz, 2004, 6. o.). A közel-keleti rezsímstruktúrából adódóan a kormányzat soha sem törekedett az összes állampolgári igény kielégítésére – ahogy arra Lisa Anderson (2014, 49. o.) is utal, a térség autoriter államai nem a képviseletből nyerték a legitimitásukat, hanem a társadalom belső és külső fenyegetésekkel szembeni védelméből –, így a rendszer logikájából adódóan a lakossági elégedetlenség kezelése érdekében is gyakran megtűrte nem állami szereplők tevékenységét, még ha azok hivatalosan ki is kezdték a legitimitását.

Az államvákuum környezetében tehát nem az állami és a nem állami szervezetek közötti együttműködés jelenti az újdonságot, hanem annak az intenzitása és dinamikája. Az állam meggyengülésével és fragmentációjával a kormányzat sokkal jobban rászorul az egyes nem állami szereplők támogatására és tevékenységére, mint korábban, így

azok nagyobb szerepet és befolyást kapnak a politikában, gyakran állami funkciók közvetlen átvállalásával. Emiatt ezek a nem állami szereplők, még akkor sem kérdőjelezzik meg teljesen az állam legitimitását, ha a rezsimmel szemben jöttek is létre, hiszen a kapcsolatnak ők is a haszonélvezői (Gaub, 2017, 64. o.).

A fogalmi lehatárolás végett az államvákuum környezetében létrejövő új állami és nem állami kapcsolatokat nevezhetjük hibrid kapcsolatnak. Raffaele Marchetti és Yahya Al Zahrani (2017, 107. o.) a fogalmat olyan „kooperatív megállapodásként” definiálja, „amelyet kormányzati és nem kormányzati szereplők hoztak létre a politikai céljaik elérése érdekében. A hibrid kapcsolatok lehetnek nyíltak vagy titkosak, használhatnak békés és erőszakos eszközöket, és lehetnek sikeresek és sikertelenek.” Marchetti és Al Zahrani értelmezésében a jelenségnek a közel-keleti megerősödése nemcsak az említett belső folyamatok következménye, hanem egyrészt a fokozódó regionális versengésnek, másrészt a globalizáció általános tendenciáinak is. Egy másik kutatás a hibrid katonai szereplők és államok viszonyáról ír, amelyben az előbbieket olyan nem állami entitásként definiálja, amelyek „hosszan tartó politikai és katonai fontosságra tettek szert (...), területet birtokolnak, és fegyveres konfliktusokban vesznek részt. (...) Bár nem tekinthetők államnak, mégis hosszú távú kapcsolatot tartanak fenn államokkal” (Cambanis, Esfandiary, Ghaddar, Hanna, Lund és Mansour, 2019, 1. o.).

A hibrid kapcsolatok a leglátványosabban a biztonsági szférában jelentkeznek, ugyanakkor más területeken is létre tudnak jönni (Gaub, 2017). Ilyen például:

- a kormányzás egyes funkcióinak (pl. szociális szolgáltatások) átadása nem állami szervezetek számára;
- a reprezentáció biztosítása egy-egy identitáscsoportnak (a demokratikus rendszerek pártjaihoz hasonlóan);
- a helyi társadalmi biztonság kiszervezése; vagy
- egy-egy politikailag erőszakos cselekményhez történő tényleges vagy hallgatóságos támogatás nyújtása (pl. a libanoni kormány által az Izraellel szembeni ellenállás kiszervezése a Hezbollahnak).

Az állami és nem állami szereplők közötti fokozott együttműködés ellenére az utóbbiak valamilyen mértékben megőrzik az önálló cselekvőképességüket, ezért nem tekinthetők titkolt kormányzati csoportnak vagy proxynak (Cambanis *et al.*, 2019; Kausch, 2017). Az állam megpróbálhatja ugyan az állami intézményrendszerbe integrálni őket, ám még ha ez hivatalosan meg is történik, akkor sem veszítik el az önállóságukat, így esetükben az állami–nem állami szembeállítás is érvényét veszti (ezért is nevezhetjük őket hibrid csoportoknak). A legjobb példa rájuk az iraki al-Hasd al-Saabi (Népi Mobilizációs Erők), amelyet a bagdadi kormány hivatalosan az állami erőszakszervezetek közé sorolt, ám attól még megőrizte az önállóságát, és az elemzők nem tekintik hagyományos értelemben vett állami szervezetnek.

Összességében tehát a tanulmányban hibrid szereplőnek nevezünk minden olyan nem állami aktort, amely az államiakkal együttműködve klasszikus állami feladatokat vagy kompetenciákat vesz át anélkül, hogy ténylegesen integrálódna az állami intézményrendszerbe. Így államvákuum idején a hibrid szereplők az állam partnereiként vagy kihívóiként játszhatnak szerepet.

Államvákuum és hibrid kapcsolatok: Szíria esete

Az alábbiakban azt vizsgálom meg, hogyan alakult az államvákuum, illetve a hibrid kapcsolatok kiépítésének mely módját lehetett nyomon követni a szíriai állam esetén. Az elemzés nem terjed ki a külföldi/transznacionális nem állami vagy hibrid szereplőkre, csak a helyiekre. A kutatás fókuszpontjába a különböző szervezetek megjelölése, az átvállalt állami funkciók jellege, illetve a kialakított kooperációs struktúra fenntarthatósága került. Az esettanulmányban az egyszerűség kedvéért külön vizsgálom a biztonsági, gazdasági és politikai szektort, annak ellenére, hogy a szétválasztás maga önkényes és gyakran nem is életszerű.

Biztonsági szektor

Az államvákuum és a hibridizáció leglátványosabb megvalósulása Szíriában a biztonsági szektorban figyelhető meg. Ennek oka, hogy az állam katonai kapacitásai látványosan megfogyatkoztak a polgárháború alatt: a konfliktus előtt hivatalosan 250-300 ezer főre becsült hadsereg az évtized közepére elvesztette a létszáma több mint felét (Dekel, Boms és Winter, 2016, 15. o.),⁴ valamint súlyos infrastrukturális, logisztikai és ellátási problémákkal is küzdött. A helyzetet súlyosbította, hogy a szíriai hadsereg már 2011-ben is korszerűtlen és rosszul felfegyverzett, továbbá nehezen és lassan mozgósítható volt, és a katonákat a városi hadviselésre nem képezték ki (Barmin, 2018, 3. o.).

Épp ezért Damaszkusz számos nem állami szervezettel volt kénytelen együttműködni e téren, aminek a célja bizonyos területek visszaszerzése, határvédelem, illetve akár egy kisebb városi kerületben vagy településen a közbiztonság fenntartása lehetett. Ugyanakkor azokhoz kapcsolódóan e szervezetek számos egyéb politikai, gazdasági és társadalmi funkciót is elláttak. Az alkalmazásukra már volt példa Szíriában: a Baász Párthoz mindig is kötődtek paramilitáris erők, amelyeket a kormányzat egyes helyzetekben felhasznált – például a Muszlim Testvériségnek az 1980-as évekbeli felkelésének a leverése érdekében az al-Dzsajsz al-Saabi milíciát (Barmin, 2018, 6. o.).

A Bassár al-Aszad kormányával együttműködő fegyveres nem állami szervezeteket két, egymással átfedésben lévő kategóriába sorolhatjuk, amelyeknek nemcsak a jellegük, de a funkciójuk is eltér (Lund, 2013; Lund, 2015). Egyrészt a polgárháború felekezeti

4 A katonák elvesztése nemcsak a harctéren történt, hanem például dezertálások formájában is.

jellegének az erősödésével egyre nagyobb szerepet kaptak a különböző vallásos milíciák (pl. a libanoni gyökerű Hezbollah vagy a Livá Abú-I-Fadl al-Abbász csoport), így a kormányhoz közel álló csoportok többsége alavita vagy síita háttérű, de számos más vallási kisebbségi milícia is megfigyelhető közöttük, amelyek az ellenzék szunnita radikalizmusától tartanak, s ezért támogatják az Aszad-rezsimet.⁵ E csoportok a katonai segítség mellett politikai legitimációs funkciót is ellátnak, mivel támogatják a kormánynak a szélsőséges szunnita „terroristák” elleni küzdelemre buzdító narratíváját, valamint síita kegyhelyek (pl. Mohamed próféta unokájának a dél-damaszkuszi Szajjida Zajnab negyedben álló síremléke) őrzését is elvégezhetik. Azonban a fegyveres erők vallási jellege feszültségeket is kelthet a hivatalos kormányerőkkel való együttműködésben, mivel a vezetés 90 százaléka alavita ugyan, de a katonák 60-65 százaléka még 2015-ben is szunnita volt (Barmin, 2018, 3–4. o.).

Másrészt megfigyelhető olyan, a rezsimet támogató, szekuláris milíciák létrejötte, amelyek jellemzően az Aszad-családhoz vagy az azt támogató familiák/érdekcsoportok egyikéhez, a kormányzat vagy az állampárt tagjaihoz, a belső hírszerzéshez vagy a Baász Párthoz kötődnek, de nem integrált részei az állami intézményrendszernek. Jellemzően a polgárháború kezdeti szakaszában jött létre számos ilyen kisebb milícia – spontán módon, az állami erőszakszervezetek meggyengülésével –, amelyeket *sabihaként* emlegettek (különösen az ellenzéki közbeszédben). Ilyen például Aleppóban a hírhedt al-Barri családhoz kötődő, kb. kétszáz fős milícia (Quirico, 2017).⁶ A *sabihák* jellemzően helyi biztonsági és politikai feladatokat látnak el, ugyanakkor elég sokszínűek: jelentős részük a kormányzattól függetlenül működik, központilag kevésbé irányítható, és általában nem mozgósíthatók a saját térségükön kívüli események miatt. Ráadásul az egyes *sabihák* egymással is versengenek a kisebb területek feletti irányításért: ilyen volt például a már említett al-Barri milícia 2018. októberi konfliktusa a közeli falvak, Kefraja és al-Fú'a *sabihájával*, amelyek a hagyományos működési területeiken kívül foglaltak el üresen maradt házakat és épületeket (Zainedine, 2019).

Az Aszad-kormány a saját maga által uralt területeken is rászorult ugyan a *sabihákra* a biztonság fenntartása érdekében, ám azok önállósága kihívást is jelentett az állam fenntartása terén. Éppen ezért 2012-től a rezsim megpróbálta egységes irányítású ernyőszervezetek alá vonni őket. Így jött létre a Nemzeti Védelmi Erők, a legnagyobb aszadista milíciahálózat, vagy a Baász Csoportok, amely a párthoz kötődő félkatonai erőket jelenti.

A hibrid katonai szereplők spontán jelentek meg, a kormány pedig nemcsak támaszkodott rájuk, de gyakran előnyben is részesítette őket az állami fegyveres erők megerősítése és felépítése helyett, aminek két fontos előnye volt. Egyrészt az Aszad-rezsim el

5 A vallási milíciák mellett kisebb számban megjelentek etnikaiak is, például a palesztinokat magában foglaló Jeruzsálem Brigád (Lund, 2015).

6 Az al-Barri család többek között azért is vált híressé, mert a vezetőjét 2012-ben az aleppói felkelők kivégezték (Dark, 2014).

akarta kerülni egy potenciális katonai puccs kockázatát (Barmin, 2018, 5. o.), amelyre a polgárháború során akár még esély is lehetett volna, tekintettel a hadsereg kiemelt politikai szerepére, valamint az Aszad személye körüli vitákra. Másrészt az új milíciákba gyakran könnyebb volt toborozni fiatalokat: a hivatalos haderő tekintélye sosem volt jelentős, de a 2011 utáni időszakban még jobban megcsappant, ráadásul a helyi katonai erőkhöz való csatlakozással a fiatalok elkerülhették, hogy az ország más pontjára vezényeljék őket, messze a családjuktól. Nem véletlen, hogy 2013-ban (hivatalosan egy aleppói helyi szervezet, a Biztonsági Tanács kérésére) a kormány kiadott egy rendeletet, amely engedélyezte a sorkatonai szolgálatnak az államhoz kötődő helyi milíciáknál történő teljesítését (*Al-Manar*, 2013). Mindemellett a katonai milíciák részben önálló finanszírozása (lásd később) lehetőséget teremtett az államinál magasabb bérek biztosítására (Dark, 2014).

A hibrid katonai szereplőkhöz számos kihívás is társul az állam szempontjából. Az irányítás és a koordináció már említett nehézségein kívül számos helyi konfliktus is kibontakozott már az egyes nem állami, valamint az állami és nem állami szereplők között, annak ellenére, hogy a polgárháború kontextusában ugyanazon az oldalon álltak. További kihívást jelenthet – elsősorban a vallási milíciák esetén – a külföldi befolyás is, főleg Irán részéről, amely számos síita és helyi csoportot támogat az országban. Ez feszültséget is kelthet az Aszadot segítő államok között, mégpedig nemcsak a szíriai–iráni relációban, de az orosz–irániában is: Moszkva stratégiájában ugyanis nagy szerepet játszik a szíriai hadsereg megerősítése és a párhuzamos struktúrák felszámolása (Barmin, 2018, 4. o.). Kérdéses, hogy a konfliktus után a helyi milíciák vezetői eleget fognak-e tenni a kormányzat részéről érkező, a lefegyverzésre és a hivatalos állami intézményekbe való integrációra való nyomásnak.

Gazdasági szektor

A nemzetközivé szélesedett polgárháború a gazdaságot is alapjaiban rengette meg Szíriában. A Világbank optimistának nevezhető becslése szerint 2011 és 2018 között 12 százalékos éves GDP-csökkenés történt, ami kumulatív módon összesen 300 milliárd dolláros kiesést jelentett a polgárháború első hét évében (Devadas, Elbadawi és Loayza, 2019, 4. o.).⁷ Ezzel párhuzamosan a központi költségvetés a 2010-es méretének a harmada lett 2017-ben, és két évvel később is mindössze a fele (Devadas, Elbadawi és Loayza, 2019, 67. o.). Ilyen körülmények között az állam a gazdaságban nem tudta megtartani a szabályozó és irányító szerepét, miközben az informális hálózatok, a szürkegazdaság és a nem állami szereplők befolyásának a növekedése gyakorlatilag 2011 óta folyamatosan látható (Abboud, 2014).

⁷ Ez a 2018-as összkibocsátás több mint tizenháromszorosa.

Az állammal a gazdasági szférában együttműködő hibrid szereplőket szintén két csoportra tudjuk osztani. Az egyiket a különböző, már a polgárháború előtti időszakban megjelent informális üzleti körök alkotják, amely a gazdaság legtöbb ágazatában befolyásos szerepre tettek szert (Daher, 2018, 6–10. o.). Az 1990-es és a 2000-es évek gazdasági liberalizációs törekvéseiben a kormánynak kimondott célja volt a robosztus állami apparátus leépítése és a piaci szereplők részvételének a növelése. A folyamat azonban nem törvény által szabályozott módon történt: a privatizációnak és a liberalizációnak elsősorban a rezsimhez köthető informális hálózatok lettek a nyertesei (sőt, csak ők vehettek benne részt), a kormánytól független bevételi források pedig korlátozottak maradtak.

Ezek az informális hálózatok – új szereplőkkel kiegészülve – túléltek a polgárháború első évtizedét, és a mai napig meghatározó szerepet játszanak a javak elosztásában. Közös jellemzőjük, hogy valamilyen vállalati formában megjelennek a hivatalos gazdaságban is, a befolyásukat és a részesedésüket azonban nem a piaci folyamatok alakítják. A konfliktus során az államtól függő bevételeik megcsappantak, 2017 óta azonban egy fokozatos erősödés látható, elsősorban a turizmus, a szállítás és logisztika, valamint az építőipar terén (Daher, 2018, 13. o.). Emblematikus képviselőjük az Aszad családhoz közel álló üzletember, Rámi Makhlúf, aki az elmúlt évtizedekben kiterjedt gazdasági birodalmat épített ki, amely önmagában is jelentős politikai és társadalmi hatalmat képviselt az országban (Butter, 2015, 9–10. o.).

E hagyományos gazdasági szereplők a munkahelyteremtésben és az újjáépítés végrehajtásában betöltött szerepük mellett az állami feladatok és a közszolgáltatások egy részét is átvették a kormányzati intézményektől (Daher, 2018; COAR, 2019). Ilyen átvett funkció lehet például alapvető javak (pl. kenyér, kőolaj) biztosítása, a rászorulókat támogatása, az oktatási rendszer működtetése vagy éppen a tömegközlekedés fenntartása (Malmvig, 2018, 9–10. o.). Ezenkívül a kormány a hivatalos állami intézményeket sújtó nemzetközi szankciók kikerüléséhez is fel tudja használni a különböző hibrid gazdasági szereplőket – ez vezetett azok térnyeréséhez például az eddig kizárólagos állami monopólium alá eső olajszektorban (Tallaa, Said, Aldassouky, Agha és Al Bdullah, 2019, 74. o.).

E szereplők olyan szoros kapcsolatot tartanak fenn a rezsimmel, hogy gyakran a két szféra elkülönítése nem is életszerű a gyakorlatban (Malmvig, 2018, 10–11. o.). A gazdasági tevékenységet is folytató nem kormányzati szervezeteknek például regisztrálniuk kell magukat a külügyminisztériumban, amihez általában kenőpénz vagy az állammal való együttműködés szükséges. A köztük lévő kapcsolatok jellege tehát nem, csak azok intenzitása változott a polgárháború alatt, valamint az erőegyensúly tolódott el a hibrid szereplők javára. A hagyományos gazdasági elit által az állammal szemben élvezett hatalomnak a növekedésében fontos mérföldkő volt a 2016-ban kiadott 5. számú törvény, amely az állami és a magánszektor közötti PPP-együttműködéseket szabályozza (SANA, 2016), és gyakorlatilag lehetőséget teremt arra, hogy állami forrásokat magáncégek is felhasználhassanak (Tallaa et al., 2019, 75. o.).

A hibrid gazdasági szereplők második kategóriáját a – hagyományos gazdasági elittől elkülönülő – helyi félkatonai erők jelentik. A helyi milíciák vezetőinek, akik kihasználták a biztonsági szektorban egyre növekvő szerepüket, a háború káoszában sikerült meggazdagodniuk – például biztonsági ellenőrzőpontok irányítása, biztonsági pénzek vagy kenőpénzek kikényszerítése révén (Hamidi, 2016). Bevételt jelentenek még számukra a különböző újjáépítési források és ingatlanok, amelyeket a rezsim biztosít nekik a hűségükért és a helyi rend fenntartásáért cserébe (Malmvig, 2018, 10. o.). Ezenkívül bizonyos területeken közszolgáltatásokat is átvettek az államtól: Kelet-Aleppó visszafoglalása után például az elektromosenergia-hálózat egy része a *sabiha* erők kezében maradt (Zainedine, 2019), így a civil lakosság ki van szolgáltatva a helyi katonai vezetőknek.

Ez az új üzleti elit különböző módokon igyekszik tisztára mosni az évek során felhalmozott jövedelmet, így az utóbbi időkben egyre gyakrabban megjelennek a hivatalos gazdaságban, valamint az állami testületekben is (Daher, 2018, 19. o.) is. A befolyásuk részben a hagyományos üzleti körök kárára növekszik: a Chatham House szerint (idézi Malmvig, 2018, 12. o.) 2018-ban az aleppói kereskedelmi kamara tizenkét tagjából tíz az újonnan felemelkedett gazdasági hálózatokhoz kötődött, míg ugyanez a szám Damaszkuszban hét volt. Térnyerésükben a 2018-as önkormányzati és a 2020-as parlamenti választások jelentettek fordulópontot, amelyek során közülük többen is hivatalos pozíciót szereztek a helyi hatóságokban, így „legalizálták” a befolyásukat (Daher, 2018; COAR, 2019; *Center for Global Policy*, 2020).⁸

A hibrid gazdasági szereplők jelentősége középtávon nem fog megszűnni Szíriában, még a polgárháború lezárulása esetén sem, hiszen a kormányzat a háború során számos területről kiszorult, így a helyi erőforrásokhoz nincs hozzáférése, ráadásul a nemzetközi szankciók közepette az új üzleti elitnek az erőforrások illegális importjában is nagy szerepe marad (COAR, 2019).

A szíriai állam hatalmának a fenntartása és újjáépítése szempontjából a hagyományos elit nem jelent igazán fenyegetést ezekre az informális üzleti körökre, hiszen ez utóbbiak a továbbiakban is a kormányzati kapcsolatoktól függenek majd, különösen az újjáépítés megindulása során (amelynek a finanszírozása valószínűleg állami csatornákon keresztül fog történni). A túlhatalmuk azonban helyi szinten alááshatja az állam szerepét, és politikai kihívást is jelenthet a kormány számára. Az új gazdasági elit megjelenése főleg az Aszad-rezsim szempontjából jelent nagyobb veszélyt: a bevételeik és így a túlélésük nem az államtól, hanem a lakosság kizsigereléséből származik, így részben-egészben függetlenek tudnak lenni tőle. Ráadásul az „üzleti modelljük” miatt nem is érdekeltek a háborús állapotok megszüntetésében és a gazdaság normalizálásában, így az állam megerősödése esetén könnyen elképzelhető, hogy rivális

8 Kelet-Ghútában például, ahonnan a kormány 2012-ben kiszorult, 2015 óta a rezsimhez köthető Haszaba és Abd al-Dáim család importál elektromos áramot a civil lakosság számára. A köz-műszolgáltatást a terület a hadsereg általi 2018-as visszafoglalása óta sem állították vissza, az érintett családok önkormányzati tisztviselőkként megtartották a privilegizált helyzetüket.

frakciókat kezdenek el támogatni. A komoly gazdasági nehézségekkel küzdő lakosság ráadásul érzékeli az új elit meggazdagodását, ami újra alááshatja a rezsिम legitimációját még a polgárháborúban elért győzelem esetén is (lásd *Financial Times*, 2020).

A gazdasági elit túlhatalmából következő dilemmákat jól mutatja a már említett Rámi Makhlúf esete (Itani és Barabandi, 2020). A kormányközeli üzletember, aki évtizedek óta támogatta a rezsिम működését, áprilisban nyilvánosan összeveszett az Aszad család tagjaival; az ok valószínűleg az volt, hogy Makhlúf nem támogatja az ellenzékkel való politikai megállapodás keresését. Ebből is látható a gazdasági elit sajátos nézőpontja: nem feltétlenül érdekelt a konfliktus lezárásában, ha az a piaci részesedése visszaszorulásával járhat. Ráadásul egyes vélemények szerint konfliktus alakult ki Makhlúf segélyezési hálózata és az elnök feleségéhez, Aszma al-Aszadhoz kötődő szereplők között (Darke, 2020), ami az egymással párhuzamosan működő hibrid kapcsolatrendszerek kihívásait mutatja. Az üzletember gazdasági hálózata részt vett milíciák támogatásában és segélyszervezetek finanszírozásában is, így a rezsिम megtorló intézkedései – például Makhlúf cégbirodalmának a felszámolása (Al-Sark Al-Aúszat, 2020) – zavart okozhatnak annak hibrid kapcsolatrendszerében.⁹

Politikai szektor

Az államvákuum tekintetében a politikai szektor két szempontból is strukturálisan különbözik a katonaitól és a gazdaságitól. Egyrészt a kormánynak sokkal szűkebb mozgásteret van az Aszad-rezsिम és a szíriai állam túlélése érdekében más szereplők politikai hatalmának az elismerésére, mint a gazdasági vagy a katonai hatalmának, hiszen az a saját szuverenitásvesztésének a bevallását jelentené. Másrészt a polgárháború kirobbanását és az állam egyes területekről való kiszorulását követően a politikai nem állami szereplők megjelenése sokkal gyorsabban és váratlanabban történt, mint a másik két szektorban, s gyakorlatilag kész helyzet elé állította a kormánynak.

2011-től az ellenzék által támogatott területeken sorra jöttek létre a különböző tanácsok, amelyek a helyi adminisztratív, közigazgatási, törvényhozói vagy ítélkezési feladatok ellátására voltak hivatottak (Aljundi, 2014; Khalaf, 2015). Az Aszad-kormány velük nem folytatott együttműködést, ám más nem állami szereplőkre, még ha diszkrétan is, de támaszkodott az elmúlt években. Már csak azért is, mert a helyi és a regionális politikai aktorok hatalmának a növekedése a rezsिम uralta területen is kézzelfoghatóvá vált (Turkmani, 2019).

Az Aszad-kormány a leglátványosabb együttműködést a kurd milíciák és politikai pártok által dominált, az Észak- és Kelet-szíriai Autonóm Adminisztrációt irányító, Rózsava néven is ismert szervezettel alakította ki. A területet a Demokratikus Egyesülés

⁹ Annak ellenére, hogy egyelőre úgy tűnik, a Makhlúf jelentette problémát a rezsिमnek sikerült kezelnie.

Pártja (PYD) és szövetségesei irányítják, s gyakorlatilag önálló politikai, gazdasági és biztonsági rendszert hoztak létre az ellenőrzésük alatt tartott régiókban. A kormányerők 2012-ben vonultak ki onnan (Sary, 2016), s csak 2019-ben tértek vissza – részlegesen.

A rezsim és az autonóm adminisztráció kapcsolatainak a kiterjedtsége nem ismert (Sary, 2016). A PYD vezetőinek az állítása szerint a kormányerők kivonásának egy, a párt által kiadott ultimátum volt az oka, amelyben Aszadot a csapatok visszahívására szólították fel; mások szerint viszont egy egyezség jött létre a két fél között (Schmidinger, 2018, 91–92. o.). A megállapodás tényét eddig semmi sem bizonyította, ugyanakkor sokat elárul, hogy a kivonulás egyetlen puskalövés nélkül történt meg, a rezsim erői hátrahagyták a felszereléseik egy részét, de kisebb területeket megtarthattak Kámisliben, Haszakában, illetve más, stratégiaileg fontos helyszíneken. Ráadásul a kormány a mai napig biztosítja a fizetéseket és bizonyos szolgáltatásokat (Sary, 2016). Kámisliből származó információk szerint (Khalaf, 2016, 19. o.) valamilyen mértékű munkamegosztás egyértelműen működik a két fél között: a tervezés közösen zajlik, a kormány állja a költségek jelentős részét, míg az adminisztráció végrehajtja azokat.

Az együttműködés természetesen nem mindig zökkenőmentes a felek között (Khalaf, 2016). A PYD, kihasználva a helyzeti előnyét, számos projektet egymaga végez el, a rezsim bevonása nélkül. A koordináció nem teljes körű, amit az is mutat, hogy gyakran mindkét politikai szervezet szed be adót ugyanazért a tevékenységért. Biztonsági szempontból kisebb összecsapások történtek ugyan a kurd erők és a kormányerők között, de többé-kevésbé stabil a viszony közöttük, amelyet egy *de facto* meg nem támadási megállapodás tart fenn. Ráadásul 2019 őszén – az amerikai kivonulás bejelentését és a török offenzívát követően – egy újabb, már bizonyítható egyezményt kötött Damaszkusz és Kámisli, amelynek értelmében a kormányerők részlegesen visszatérhettek a területre (Egeresi, 2020). A rezsim rugalmas álláspontját valószínűleg a két szereplő érdekei közötti átfedések (pl. a nacionalista ellenzék térnyerésének a megakadályozása) motiválják, valamint annak a ténynek a felismerése, hogy a kormányzatnak jelenleg nem állnak rendelkezésére sem a Rózsava felszámolásához szükséges katonai kapacitások, sem a helyi politikai legitimitás, továbbá annak működése gyakorlatilag tehermentesítette az államot a feladatai ellátásában a számára stratégiaileg kevésbé fontos területeken.

Az autonóm adminisztráción kívül a kormánnyal együttműködő hibrid szereplőnek tekinthetők a törzsek is (Dukhan, 2019). Az Aszad-rezsim – az arab térségben megszokott módon – 1970 óta kénytelen volt a kooptálás és az elnyomás valamilyen kevert formáját alkalmazni a különböző családokkal és törzsekkel való kapcsolatában, amelyek helyi szinten igen nagy hatalommal rendelkeznek a mai napig – például az igazságszolgáltatás vagy a legitimitás biztosítása terén. Háféz al-Aszad elnöksége alatt a szíriai rezsimnek kettős célja volt a törzsi rendszerrel és a hagyományos törzsi elittel kapcsolatban: egyszerre akarta felhasználni őket a helyi közösségek megfigyelésére és irányítására (Khaddour, 2017), és gyengíteni a hatalmukat. Ez utóbbi két módon történt:

a törzseken belül a hozzá lojális személyeket és családokat támogatta, az oktatással és a kötelező sorkatonai szolgálattal pedig a tribalista identitás szerepét igyekezett alá-
ásni. Bassár al-Aszad hatalomra jutásával folytatódott ez a politika, viszont a 2000-es
évek liberalizációs gazdaságpolitikája hátrányosan érintette a vidéki mezőgazdasági
szektort, amelyből a szunnita törzsi vezetők bevétele tradicionálisan származott, így
nem véletlen, hogy jelentős részük az ellenzéknek kezdte el támogatni a polgárháborúban
(Al-Khuder, 2019).

Az Aszad-rezsim a törzsi vezetőket 2011 előtt és után is gyakran közvetítőként hasz-
nálta a helyi társadalom egyes elemeinek az eléréséhez és a velük való formális és
informális kommunikációhoz (Khaddour, 2017). A polgárháború kitörése után azonban
a helyi vezetők mediációs képessége megkérdőjeleződött: sokan az ellenzék oldalára
álltak át, mások pedig a kormány mellett való kiállásuk miatt veszítették el a helyi be-
folyásukat. Az Aszad-rezsim ezért eltérő taktikát alkalmazott az ország különböző ré-
szein: az irányítása alatt maradt területeken láthatóan kibővítette a közvetítők hálózatát,
míg az ellenzék által elfoglalt térségekben igyekezett kooptálni a régi-új helyi vezetőket,
a visszafoglalt területeken pedig rendszerint letörte a nem lojális vezetőket, és újakat
tett a helyükre.

A rezsim 2019 végén, felhasználva az őszi török offenzívát és a török–kurd feszült-
ségek kiéleződését, egy újabb kísérletet tett a törzsek támogatásának a megszerzésé-
re. A kormányhoz közel álló Dzsabúr törzs vezetője, Navváf Abdul-Azíz al-Muszlat egy
haszakai törzsi találkozó során ajánlatot tett háromezer törzsi vezetőnek az ún. szíriai
törzsi mobilizáció megszervezésére, vagyis az északkeleti területeken való hatalomát-
vételre (Hassan, 2020). A kezdeményezésnek, amelyet állítólag egy, a rezsimhez közel
álló üzletember finanszírozna, egyelőre még nincs látható hatása a szíriai konfliktusra.

A törzsek mellett politikai feladatokat vállaltak át az államtól a különböző vallási szer-
vezetek is. E hibrid szereplők jelentőségének a növekedése szintén a 2011 előtti idő-
szakra vezethető vissza (Akdedian, 2019): a 2000-es évek liberalizációs lépései követ-
keztében a vallási hálózatok egyre kiterjedtebbé váltak, a tevékenységi körük pedig a
segélyek elosztásán túl kibővült oktatási és képzési feladatokkal, mikrohitelezéssel és
foglalkoztatással. Az állam közvetlen szerződések megkötésével gyakorlatilag állami
szolgáltatásokat szervezett ki vallási szervezeteknek (pl. az al-Búsztán al-Khajrijjának),
különösen szociálpolitikai területen (Ruiz és Carrascal, 2012, 11–12. o.).

A polgárháború kitörése után két újabb folyamat indult el a vallási szervezetek eseté-
ben (Akdedian, 2019). Egyrészt helyi szinten a különböző muszlim és keresztény szer-
vezetek a korábbinál is távolabb kerültek a kormányzati kontrolltól, ugyanakkor a helyi
milíciáktól való függetlenségüket jellemzően nem tudták megtartani. Számos vallási
csoport félkatonai szervezetekkel együttműködésben gyakorlatilag helyi önkormányza-
tokká vált, amelyek tevékenységi körébe a fentiekben túl beletartozott a menekülttáborok
kezelése és kiterjedtebb szociálpolitikai funkciók ellátása. Másrészt a kormány, ahogy

egyre több területen visszanyerte a fennhatóságát, a milíciákhoz hasonlóan a vallási szervezeteket is megpróbálta irányítás alá vonni. Ennek a legegységesebb megvalósulási formája a 2018. évi 31. törvény volt, amely igyekezett a vallási ügyek minisztériumának a befolyását ezekre a hálózatokra is kiterjeszteni (Al-Kassir, 2018).

A kormányzat az iszlám csoportok mellett együttműködik különböző keresztény szervezetekkel is, és jellemzően helyi igazgatási feladatokat adott át nekik is, például az antiochiai görög ortodox patriarchátusnak vagy a latin egyháznak (Akdedian, 2019). Esetenként ezeknek nagyobb a mozgásterük, mint az iszlám társaiknak, mivel a keresztény közösségekhez való eljutáshoz a kormányzatnak kevesebb eszköze van, mint a muszlimokhoz. A helyi lakosság irányításán kívül a vallási szervezeteknek a nemzetközi segélycsatornákhöz történő hozzáférésben és a politikai legitimitás biztosításában is kulcsszerepük van. A keresztények esetén a közbeszédben újra és újra megjelenik az a percepció, miszerint azok nemcsak az állami szociális szervezetekkel működnek együtt, de a belbiztonsági erővel is (Sabra, 2014), ami már túlmutatna a politikai szektoron.

Konklúzió. Államvákuum és hibridizáció a gyakorlatban

A szíriai esettanulmány megmutatta, hogy a szakirodalom által államvákuumnak nevezett jelenség ténylegesen megvalósul a gyakorlatban. Ekkor az állam az állami–nem állami szétválasztás határán mozgó hibrid szereplőkkel működik együtt annak érdekében, hogy biztosítsa a saját túlélését – politikai, gazdasági és biztonsági értelemben egyaránt.

Ezen általános megfigyelésen túl az esettanulmány betekintést engedett a hibrid kapcsolatok kiépítésének sajátos jellemzőibe. Látható, hogy a hibridizáció folyamata nem a polgárháború kirobbanásakor kezdődött el, a folyamat ugyanis beleillik a szíriai államfejlődés évtizedes folyamatába. Ugyanakkor a konfliktus kitörése felgyorsította a folyamatot, több esetben is kész helyzet elé állítva a kormányzatot, elsősorban a biztonsági és a politikai szektorban. Ebből következik, hogy maga a hibridizáció nem tudatos stratégia volt, hanem a gyorsan változó helyzethez való alkalmazkodás lépéseinek a sorozata. Az is jól megfigyelhető, hogy a kormány már a polgárháború kitörését követően, szinte azonnal érzékelte a folyamat veszélyeit, ezért (különösen a biztonsági szektorban) már viszonylag korán lépéseket tett a hibrid szereplők feletti kontroll biztosítása érdekében. E lépések sorozata a mai napig tart, az eredményességük ugyanakkor erősen megkérdőjelezhető. Végül, de nem utolsósorban fontos látni, hogy az államvákuum jelensége nem fog eltűnni a konfliktus lezárulásának a pillanatában, sőt az állami és a hibrid szereplők között helyi szinten már ma is látható a hatalmi harc, amely az újjáépítés kontextusában még ki is élesedhet.

Mindezek miatt kérdéses, hogy egy hibridizált állapotban lévő ország mennyire fordítható vissza egységes vesztfáliai állammá. A teljes központosítás az állami képességek

és valószínűleg a politikai akarat hiánya miatt jelenleg középtávon nem tűnik életszerű alternatívának. Az állam decentralizációja és a hibrid szereplők „hivatalossá tétele” járható út lehet, ugyanakkor a központi kormány eddig elzárkózott az ilyen jellegű javaslatoktól. A harmadik forgatókönyv, vagyis a jelenlegi erőviszonyok fennmaradása még az ellenzék teljes veresége esetén is egy konfliktusos, anarchikus környezetet állandósítana, amelyben az egyes szereplők a stratégiai szinten való egyetértésük ellenére a rövid távú helyi érdekeik mentén bármikor összecsaphatnak egymással. A gyakorlatban valószínűleg a három scenárió keveréke valósulhat meg, ám ez már a szíriai államfejlődés következő szakaszát fogja jelenteni, amelyre ma még nincs érdemi rálátásunk.

Irodalomjegyzék

- Abboud, Samer (2014). Syria's War Economy. *Carnegie Middle East Center*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://carnegie-mec.org/diwan/54131?lang=en>.
- Akdedian, Harout (2019). The Religious Domain Continues to Expand in Syria. *Carnegie Middle East Center*. A letöltés ideje: 2020. június 17. https://carnegie-mec.org/2019/03/19/religious-domain-continues-to-expand-in-syria-pub-78624?fbclid=IwAR0cZaGk-9Sy7EG2X6cQ78S0fC_IFqUWJUdFqiu2NB2nC13N1hTBKvqp5xg.
- Aljundi, Ghias (2014). Local Governance inside Syria. Challenges, Opportunities, and Recommendations. *Institute for War & Peace Reporting*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://www.refworld.org/pdfid/5416e7d14.pdf>.
- Al-Kassir, Azzam (2018). Formalizing Regime Control over Syrian Religious Affairs. *Carnegie Endowment*. A letöltés ideje: 2020. június 18. <https://carnegieendowment.org/sada/77712>.
- Al-Khuder, Khalifa (2019). The Conflict Has Torn Apart Syrian Tribes, but They Remain an Important Player. *Atlantic Council*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-conflict-has-torn-apart-syrian-tribes-but-they-remain-an-important-player/>.
- Al-Manar (2013). Húszezer aleppói fiatal igyekszik sorkatonai szolgálatba, s öt török elfogása [arabul]. A letöltés ideje: 2020. június 17. <http://archive.almanar.com.lb/article.php?id=396526>.
- Al-Sark Al-Aúszat (2020). Rámi Makhlúf elleni intézkedések a Damaszkuszban zajló tárgyalások összeomlása után [arabul]. A letöltés ideje: 2020. június 18. <https://aawsat.com/home/article/2293046/%D8%A5%D8%AC%D8%B1%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA-%D8%B6%D8%AF-%D8%B1%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D9%85%D8%AE%D9%84%D9%88%D9%81-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%A7%D9%86%D9%87%D9%8A%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%A7%D9%88%D8%B6%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D8%AF%D9%85%D8%B4%D9%82>.
- Anderson, Lisa (1987). The State in the Middle East and North Africa. *Comparative Politics*, 20(1), 1–18. o.

- Anderson, Lisa (2014). Authoritarian Legacies and Regime Change: Towards Understanding Political Transition in the Arab World. In Fawaz A. Gerges (szerk.), *The New Arab Middle East* (1–40. o.).
- Ayubi, Nazih N. (1996). *Over-Stating the Arab State. Politics and Society in the Middle East*. London és New York, NY: I. B. Tauris.
- Barmin, Yury (2018). Reforming the Syrian Arab Army: Russia's Vision. *Geneva Centre for Security Policy & Omran for Strategic Studies*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://dam.gcsp.ch/files/2y10s7R3ZIZ5bgMFacQKkFx7E3XAdDccH5OSWyZGupATjEocJRepTEy>.
- Boserup, Rasmus Alenius és Colombo, Silvia (2017). Hybridization of Domestic Order-Making in the Contemporary Middle East. *MENARA Project*. A letöltés ideje: 2020. június 16. http://menaraproject.eu/wp-content/uploads/2017/12/menara_cp_6.pdf.
- Brichs, Ferran Izquierdo és Lampridi-Kemou, Athina (2013). Sociology of Power in Today's Arab World. In Ferran Izquierdo Brichs (szerk.), *Political Regimes in the Arab World* (6–35. o.).
- Butter, David (2015). Syria's Economy. Picking up the Pieces. *Chatham House*. A letöltés ideje: 2020. június 16. <https://www.chathamhouse.org/publication/syrias-economy-administrative-institutions/20150623SyriaEconomyButter.pdf>.
- Cambanis, Thanassis, Esfandiary, Dina, Ghaddar, Sima, Hanna, Michael Wahid, Lund, Aron és Mansour, Renad (2019). *Hybrid Actors. Armed Groups and State Fragmentation in the Middle East*. New York, NY: The Century Foundation Books.
- Cammack, Perry, Dunne, Michele, Hamzawy, Amr, Lynch, Marc, Muasher, Marwan, Sayigh, Yezid és Yahya, Maha (2017). Arab Fractures. Citizens, States, and Social Contracts. *Carnegie Endowment*. A letöltés ideje: 2020. június 16. https://carnegieendowment.org/files/Arab_World_Horizons_Final.pdf.
- Center for Global Policy (2020). War Profiteers in Syria Enters Politics. A letöltés ideje: 2020. július 31. <https://cgpolicy.org/articles/war-profiteers-in-syria-enter-politics/>.
- Center for Operational Analysis and Research (2019). Beyond Checkpoints: Local Economic Gaps and the Political Economy of Syria's Business Community. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://coar-global.org/2019/03/15/beyond-checkpoints-local-economic-gaps-and-the-political-economy-of-syrias-business-community/>.
- Daher, Joseph (2018). The Political Economic Context of Syria's Reconstruction. A Prospective in Light of a Legacy of Unequal Development. *European University Institute*. A letöltés ideje: 2020. június 16. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/60112/MED_2018_05.pdf?sequence=4.
- Dark, Edward (2014). Pro-Regime Sunni Fighters in Aleppo Defy Sectarian Narrative. *Al-Monitor*. A letöltés ideje: 2020. június 16. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/syria-aleppo-sunni-quds-baath-brigades.html>.
- Darke, Diana (2020). Battle of the Syrian Charity Giants: Asma al-Assad Versus Rami Makhlouf. *Middle East Institute*. A letöltés ideje: 2020. július 30. <https://www.mei.edu/publications/battle-syrian-charity-giants-asma-al-assad-versus-rami-makhlouf>.
- Dekel, Udi, Boms, Nir és Winter, Ofir (2016). Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel. *Institute for National Security Studies*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://www.inss.org.il/publication/syrias-new-map-and-new-actors-challenges-and-opportunities-for-israel/>.

- Devadas, Sharmila, Elbadawi, Ibrahim és Loayza, Norman V. (2019). Growth After War in Syria. *World Bank*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <http://documents.worldbank.org/curated/en/424551565105634645/pdf/Growth-after-War-in-Syria.pdf>.
- Dukhan, Haian (2019). Critical Analysis of Attempts to Co-opt Tribes in Syria. In Rim Turkmani, Marika Theros, Sami Hadaya (szerk.), *Political Economy and Governance in Syria* (45–48. o.). A letöltés ideje: 2020. június 17. http://eprints.lse.ac.uk/100732/5/19_0110_Conference_Report_web_135.pdf.
- Durac, Vincent (2015). The Role of Non-State Actors in Arab Countries After the Arab Uprisings. *IEMED*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2015/IEMed%20Yearbook%202015-NonStateActorsArabUprisings-VincentDurac.pdf>.
- Egeresi Zoltán (2020). Törökország konfliktusa az észak-szíriai kurdokkal. *KKI-elemzések*, 11. A letöltés ideje: 2020. június 17. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/01/11_KKI-elemzes_TUR-SYR_Egeresi_20200127.pdf.
- Financial Times* (2020). Syria Protests Erupt in Rare Show of Dissent Against Assad. A letöltés ideje: 2020. augusztus 3. <https://www.ft.com/content/ca37cf33-8fe3-41b4-8a5c-2b087dd8a17f>.
- Gaub, Florence (2017). State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa. In Lorenzo Kamel (szerk.), *The Frailty of Authority* (51–66. o.) A letöltés ideje: 2020. június 4. https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_authority.pdf.
- Halliday, Fred (2009). The Middle East and Conceptions of International Society. In Barry Buzan, Ana Gonzalez-Pelaez (szerk.), *International Society and the Middle East. English School Theory at the Regional Level* (1–23. o.).
- Hamidi, Ibrahim (2016). The Walls of Fear Return, Armed, to Damascus. *The Syrian Observer*. A letöltés ideje: 2020. június 17. https://syrianobserver.com/EN/features/24873/the_walls_fear_return_armed_damascus.html.
- Hassan, Mohamed (2020). Arab Tribes in al-Hasakah and Deir ez-Zor Choose Their Allies. *Chatham House*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://syria.chathamhouse.org/research/arab-tribes-in-al-hasakah-and-deir-ez-zor-choose-their-allies>.
- Hinnebusch, Raymond (2014). Foreign Policy in the Middle East. In Raymond Hinnebusch és Anoushiravan Ehteshami (szerk.), *The Foreign Policies of Middle East States. Second Edition* (1–34. o.).
- Itani, Faysal és Barabandi, Bassam (2020). The Makhlof Incident and the Infighting within the Syrian Regime. *Center for Global Policy*. A letöltés ideje: 2020. június 17. https://cgpolicy.org/articles/the-makhlof-incident-and-the-infighting-within-the-syrian-regime/?fbclid=IwAR1QWBilBy7UBTzV6c0-2dCgV6ZJuVpKDtu4auE_AuQlJPMp-0Z1o1L3Ptg.
- Kamrava, Mehran (2005). *The Modern Middle East*. Los Angeles: University of California Press.
- Kamrava, Mehran (2016). Weak States in the Middle East. In Mehran Kamrava (szerk.), *Fragile Politics. Weak States in the Greater Middle East* (1–28. o.).
- Kausch, Kristina (2017). Proxy Agents: State and Non-State Alliances in the Middle East. In Lorenzo Kamel (szerk.), *The Frailty of Authority* (67–84. o.) A letöltés ideje: 2020. június 4. https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_authority.pdf.

- Khaddour, Kheder (2017). Local Wars and the Chance for Decentralised Peace in Syria. *Carnegie Middle East Center*. A letöltés ideje: 2020. augusztus 3. <https://carnegie-mec.org/2017/03/28/local-wars-and-chance-for-decentralized-peace-in-syria-pub-68369>.
- Khalaf, Rana (2015). Governance Without Government in Syria. Civil Society and State Building During Conflict. *Syria Studies*, 7(3), 37–72.
- Khalaf, Rana (2016). Governing Rojava. Layers of Legitimacy in Syria. *Chatham House*. A letöltés ideje: 2020. június 18. <https://syria.chathamhouse.org/assets/documents/2016-12-08-governing-rojava-khalaf.pdf>.
- Lund, Aron (2013). The Non-State Militant Landscape in Syria. *CTC Sentinel*, 6(8), 23–28.
- Lund, Aron (2015). Who Are the Pro-Assad Militias? *Carnegie Endowment*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://carnegie-mec.org/diwan/59215>.
- Malmvig, Helle (2018). A State Forever Changed. *Danish Institute for International Studies*. A letöltés ideje: 2020. július 30. <https://www.diis.dk/en/research/a-state-forever-changed>.
- Marchetti, Raffaele és Al Zahrani, Yahya (2017). Hybrid Partnerships in the Middle Eastern Turbulence. In Lorenzo Kamel (szerk.), *The Frailty of Authority* (107–122. o.) A letöltés ideje: 2020. június 4. https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_authority.pdf.
- Milliken, Jennifer és Krause, Keith (2002). State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies. *Development and Change*, 33(5), 753–774.
- N. Rózsa Erzsébet (2018). Models of State-Formation in the Middle East. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12(1), 16–34.
- Polese, Abel és Santini, Ruth Hanau (2018). Limited Statehood and Its Security Implications on the Fragmentation Political Order in the Middle East and North Africa, *Small Wars & Insurgencies*, 29(3), 379–390.
- Quirico, Domenico (2017). *Succede ad Aleppo*. Roma: Laterza. E-book.
- Rotberg, Robert I. (2003). Failed States, Collapsed States, Weak States. Causes and Indicators. In Robert I. Rotberg (szerk.), *State Failure and State Weakness in a Time of Terror* (1–28. o.).
- Ruiz, Laura és Carrascal, Elvira (2012). State/Charities Relations in Syria: Between Reinforcement, Control and Coercion. *St Andrews Papers on Contemporary Syria*. A letöltés ideje: 2020. június 18. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00698680/document>.
- Sabra, Martina (2014). Assad is Only Protecting Himself. *Qantara*. A letöltés ideje: 2020. június 18. <https://en.qantara.de/content/syrian-christians-and-the-assad-regime-assad-is-only-protecting-himself?fbclid=IwAR3ipv96dG7-uE4xWbdcSUbxV5pcApxCC6HLyIOuAkDVqeutSBTasfEC1qY>.
- Salzman, Philip Carl (2016). Tribes and Modern States: An Alternative Approach. In Uzi Rabi (szerk.), *Tribes and States in the Changing Middle East* (207–219. o.).
- Sary, Ghadi (2016). Rojava's Tortuous Relationship to the Syrian Regime. *London School of Economics*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2016/09/19/rojavas-tortuous-relationship-to-the-syrian-regime/>.

- Sayigh, Yezid (2018). *Hybridizing Security: Armies, Militias and Constrained Sovereignty*. Italian Institute for International Political Science. A letöltés ideje: 2020. június 16. <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/hybridizing-security-armies-militias-and-constrained-sovereignty-21517>.
- Schmidinger, Thomas (2018). *Rojava: Revolution, War, and the Future of Syria's Kurds*. London: Pluto Press.
- Stacher, Joshua (2015). Fragmenting States, New Regimes: Militarized State Violence and Transition in the Middle East. *Democratization*, 22(2), 259–275.
- Syrian Arab News Agency (2016). President Al-Assad Issues Law on Public-Private Partnership. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://sana.sy/en/?p=66150>.
- Tallaa, Maen, Said, Salam, Aldassouky, Ayman, Agha, Munqeth Othman és Al Bduallah, Mohamed (2019). Economic Recovery in Syria: Mapping Actors and Assessing Current Policies. *Omran for Strategic Studies*. A letöltés ideje: 2020. június 17. <https://www.kas.de/documents/266761/6686921/Economic+Recovery+in+Syria.pdf/4b9837d8-ea66-1c52-8a09-38b2be1a1391?version=1.0&t=1569318787543>.
- Turkmani, Rim (2019). Decentralisation and Region-Based Representation in Syria; Opportunities and Obstacles. In Rim Turkmani, Marika Theros, Sami Hadaya (szerk.), *Political Economy and Governance in Syria* (54–55. o.) A letöltés ideje: 2020. június 17. http://eprints.lse.ac.uk/100732/5/19_0110_Conference_Report_web_135.pdf.
- Wiktorovitz, Quintan (2004). Introduction: Islamic Activism and Social Movement Theory. In Quintan Wiktorovitz (szerk.), *Islamic Activism. A Social Movement Theory Approach* (1–36. o.).
- Zainedine, Jalal (2019). Normalcy Looks a Long Way off in Eastern Aleppo. *Chatham House*. A letöltés ideje: 2020. június 16. <https://syria.chathamhouse.org/research/normalcy-looks-a-long-way-off-in-eastern-aleppo>.